CUVÎNTAREA

PENTRU

ANIVERSAREA INTRĂRII IN RĂZBOIU

ȚINUTĂ LA CERNĂUȚI

în ziua de 28 August 1919

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

Tip. „Cultura Neamului Românesc"

1919

www.dacoromanica.ro

CUVINTAREA

PENTRU

ANIVERSAREA INTRĂRII IN RĂZBOIU

ȚINUTĂ LA CERNĂUȚI

în ziua de 28 August 1919

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

Tip. „Cultura Neamului Românesc"

1919

www.dacoromanica.ro

I

Cuvîntarea pentru aniversara intrării în războiu,

ținută la 28 August 1919, în Cernăuți

www.dacoromanica.ro

I

Fraţi romîni şi în deosebi
fraţi bucovineni!

Daţi-mi voie să interpretez călduroasa d-voastră primire mai ales în legătură cu cei unsprezece ani de cînd n'am mai fost pe aici, decît în legătură cu însemnătatea lucrurilor pe care aş putea să le spun în această scurtă privire, nu asupra războiului nostru, care a coborît atîta suferinţă încît nu ieau asupra mea să fac să se simtă măcar a mia parte dintr'însa, care a cîştigat o biruinţă aşa de frumoasă încît o las să fie povestită de acei cari au luat parte la dînsa şi cari au lăsat o picătură din sîngele sau şi o parte din trupul lor pe cîmpiile de luptă, ci în conferinţa aceasta, dacă i se poate atribui acest nume, — sînt cîteva cuvinte de pomenire mai mult decît o conferinţă — am în vedere numai momentul cînd s'a declarat războiul de acum trei ani de zile, de la care

www.dacoromanica.ro

a resultat lucrul acela mare, neașteptat și minunat de care ne bucurăm cu toții, adecă faptul că d-voastră și cu mine și cu noi toți ne găsim în aceiași țară, supt același steag, aclamînd același Rege și credincioasa tovarășă a lui care, de la un capăt la altul, a împărtășit tot ceia ce ne durea și tot ceia ce ne bucura. Prin gînd nu-mi stă să laud lucruri așa de mari. Trebuie să lăsăm și urmașilor ceva. Urmașii vor vedea lucrurile de mai departe, ei nu vor avea atîtea patimi pe care le avem noi; urmașii își vor da samă de atîtea lucruri care stau ascunse,—poate că unii oameni se vor ridica, poate că alții se vor coborî—; urmașii vor vedea atîtea scrisori care nu erau menite să fie cetite de nimeni vor străbate atîtea acte diplomatice rămase în cancelarii sau care trebuiau să dispară pentru ca unele lucruri să nu se știe niciodată; urmașii vor veni, și, cu mîna mai plină și cu ochi mai pătrunzători, vor avea un mai larg orizont deschis înnaintea lor ca să judece acest mare războiu, cel mai mare pe care l-a purtat vre-odată națiunea noastră. Căci nu ni putem închipui că după dînsul ar mai putea să vie unul care să scadă, să umbrească pe acesta. Dorim pentru lumea întreagă pacea și dreptatea, dorim și noi cu ceilalți ca aceia ce s'a căpătat să se întemeieze definitiv. Pe lîngă durerea imensă a epopeii pe care am trăit-o, orice ar veni ar

www.dacoromanica.ro

fi fad, ar fi şters, ar constitui o scădere, o profanare.

De aceia, lăsînd urmaşilor ceia ce este a urmaşilor, lăsînd luptătorilor ceia ce este a luptătorilor lăsînd atîtea lucruri şi inimii noastre pentru că nu e bine ca inima să spuie tot ce se cuprinde într'însa — o adevărată biserică are în cuprinsul ei un colţ în care pătrunde numai preotul la anume ceasuri şi, tot aşa, în inima omului trebuie să se găsească totdeauna o parte tăinuită privirilor profane în care numai conştiinţa, la cel mai sfînt şi mai mare ceas, poate să pătrundă pentru a se întări mai mult pentru luptele ce vor veni —, lăsînd, zic, şi inimilor noastre atîtea lucruri privitoare la marele războiu care nu e bine să le spunem pentru că ce ar mai rămînea pentru noi din lucrurile mari şi sfinte care ni trebuie pentru a ne ridica la ceasurile grele şi a fi mai tari, mă voiu ocupa numai de momentul cînd a fost declarat războiul, de sensul acestui războiu, de îndreptările acestui războiu, şi la urmă vom vedea cu toţii dacă războiul a trebuit să fie, în afară de succesul cu care a fost isprăvit, după acel martiriu prin care a trecut întregul nostru neam şi care ne-a făcut vrednici de ceia ce am căpătat.

Acestea sînt lucrurile pe cari voiu căuta să le înfăţişez înnaintea domniilor voastre, să le înfăţişez cu puţina competinţă pe care o poate avea istoricul şi cu compe-

www.dacoromanica.ro

tința mai mare pe care o poate avea marturul. Un martur adevărat, vă rog să credeți, iar nu marturul zgomotos, nu marturul indiscret. Marturi zgomotoși și indiscreți au fost destui și au vorbit, Dumnezeu știe cît, chiar atunci cînd trebuiau să tacă. Pănă acum nu s'a găsit mijlocul ca națiunea să tacă nici cînd se impune neapărat și dinnăuntru, și din afară, de conștiință și de împrejurări să nu spuie nimic. Dar marturul acesta care sînt eu însumi a fost, cred, bine informat. Dacă nu poate să spuie toate lucrurile, sînt lucruri pe care le poate spune.

Și e bine să vă fie spuse mai ales d-voastră, pentru că s'or fi petrecut aici lucruri pe care noi nu le-am știut: multe lucruri atît de nenorocite și atît de tragice încît e bine că nu s'a adaus și suferința d-voastră pe lîngă a noastră, nu pentru a ne demoralisa, căci facem parte dintr'un popor care se ține împotriva oricării împrejurări, și numai un neam fricos și nevrednic s'a demoralisat în cursul războiului, dar, oricum, ni-ar fi căzut greu să le știm în momentul cînd suferiam așa de mult, cînd străinul trecea înnaintea noastră sfidîndu-ne, cînd spunea că biruința ce o cîștigase este definitivă și că lumea întreagă va fi tîrîtă în lanțuri de alianța germano-austriacă-maghiară-bulgară și turcă, cu tot ceia ce se tîrăște după Turci (ilaritate). Era așa de grozav momentul acela, atitudinea sfidătoare a străinului

www.dacoromanica.ro

pe care nu-l puteai zvîrli afară şi care spunea că, în definitiv, nici Dumnezeu din cer, care era, cum zic Englesii, «made in Germany» (ilaritate), «făcut în Germania», nici Dumnezeu nu este în stare să clintească nimic din resultatele atinse în aşa stare erau sufletele noastre care trebuiau să recurgă la cele mai înnalte principii ale moralei naţionale şi internaţionale pentru a se ţinea în împrejurările acestea, încît, dacă am fi aflat şi cît aţi sîngerat şi aţi plîns d voastră, cîtă umilinţă a căzut şi asupra d-voastră şi cît de puţin aţi putut resista, atît de slabi faţă de ceia ce cădea asupra d-voastră, ni-ar fi făcut rău. Dar nici d-voastră nu ştiţi o mulţime de lucruri petrecute la noi. Lucrurile acestea poate n'o să le aflaţi niciodată sau tîrziu, de la oameni interesaţi. Atîtea calomnii s'au răspîndit asupra noastră, încît, cu toate sforţările altora şi ale d-voastră, se poate să fi rămas ceva din ele în unele spirite. Avem datoria, în momentul de faţă, nu numai să ne ajutăm, dar să ne stimăm, noi, Romînii din vechiul Regat cu cei din afară de vechiul Regat, din Ardeal şi Bucovina, ca toţi să fim uniţi în acelaşi sentiment de adîncă stimă pentru aşa de marea parte de cinste ce este în sufletele tuturor.

De aceia, fiindcă multe lucruri n'aţi ştiut, fiindcă n'a fost cine să vi le spuie, să vorbim despre momentul acela din luna August, despre acea zi de Sîntă-

www.dacoromanica.ro

Mărie din August 1916, cînd România a întrat în războiu.

Erau pe vremea aceia mulţi oameni cari credeau cu bucurie că se vor întîmpla lucruri care nu s'au întîmplat. Era unul, — nu mai e printre noi —, un om care a jucat un rol cultural şi un rol în viaţa politică, unul care, cu toată politica lui de atunci, era foarte onest şi a lăsat şi pe timpul Nemţilor o amintire frumoasă despre el, care a refusat să facă un pas în faţa ocupanţilor şi a aruncat într'un moment — se asigură din izvor bun — a aruncat această formulă: «nu întrebuinţez nenorocirea României ca să-mi formez reputaţie sau să-mi creez un partid», era un om ca Titu Maiorescu, care credea că a doua zi se va întîmpla cu totul altceva decît ce s'a întîmplat, că va cădea Ministeriul care era atunci, al d-lui I. Brătianu, şi va veni alt Ministeriu şi acel Ministeriu se va da de partea Centralilor. Atît de răspîndită era această părere, atît de mult aşteptată de răposatul Titu Maiorescu şi de cîţi se găsiau împrejurul lui această totală prefacere a politicei României, încît asupra ţerii întregi, care credea acest zvon, răspîndit foarte dibaciu de oameni cari ştiu să răspîndească zvonurile, asupra ţerii întregi, zic, se întinsese ca un nor apăsător. Eram în colţul de ţară pe care mulţişori dintre d-voastră, an de an, l-au cercetat ca să facem împreună puţină spovedanie şi îm-

www.dacoromanica.ro

părtăşanie de ideal românesc; eram la Vălenii-de Munte şi aşteptam ca grozava previsiune să se îndeplinească. Niciodată în viaţa mea nu m'am simţit mai straşnic zguduit şi mai adînc umilit decît atunci cînd un om cu titlu de a fi crezut spunea: ce aţi gîndit şi aţi visat d-voastră de-a lungul veacurilor sînt nimicuri; acum e ceasul politicei practice, care va trimete România în lagărul Centralilor, puţin după Turci ori după Bulgari, cari aveau un număr de paşi înnaintea noastră şi erau vrednici de mai multă atenţie în cinstita tovărăşie care s'ar fi alcătuit atunci.

De-odată am aflat tocmai contrariul. Am aflat că, la capătul unei acţiuni diplomatice conduse — am spus-o şi pe vremuri, şi mulţi rîdeau — conduse au multă dibăcie şi discreţiune, la capătul ccestei acţiuni am întrat unde trebuia să întrăm: în rîndurile apărătorilor dreptului fiecării naţiuni de a trăi de sine pe pămîntul ei, în rîndurile acelora cari erau purtători ai dreptăţii fireşti, ai dreptăţii înnăscute a oricărui popor, în rîndurile acelora cari nu puteau tolera ca banda de aristocraţi învechiţi şi de militarişti — într'un sens care n'are nimic a face cu ceia ce e frumos şi onorabil într'o armată —, plus atîţia oameni de afaceri, atîţia exploatatori ai muncii omenirii uniţi cu banda prusiană şi cu acoliţii ei austrieci şi cine mai mergea cu ei, să ajungă pe veci stăpîni ai omenirii întregi. Am aflat

www.dacoromanica.ro

într'un ceas de seară pe care nu-l voiu uita niciodată, din suplementele ziarelor trimese şi în colţul de ţară unde mă găsiam, şi mai târziu prin telegrama primului-ministru, că România a hotărît să între în războiu alături de Aliaţi că războiul a fost declarat Austro Ungariei şi că trupele româneşti au trecut Carpaţii.

Ca unul care n'aveam nimic de făcut la Bucureşti şi nicio tovărăşie cu cei de la guvern, şi ca unul care nu sufăr de păcatul naţional, destul de răspîndit care, urez să nu fie întărit de amestecul d-voastră celor din Bucovina în viaţa Statului romîn, ca unul ce nu sufăr de păcatul de a mă amesteca în locul unde văd mişcare şi zgomot şi de a întreba dacă nu e ceva şi pentru mine (surîsuri), ca unul care nu-mi simt pofta de a mă găsi în treabă de a părea foarte ocupat şi împovărat cu griji mari de Stat, am rămas în locul unde mă aflam. Nu voiu uita însă călătoria pe care am făcut-o trei zile după declararea războiului. Un general romîn care mergea la graniţă, de la Vălenii-de Munte pe la Cheia şi Bratocea, printr'o regiune pe care acei dintre d-voastră cari au văzut-o n'o vor uita niciodată, m'a întrebat dacă nu vreau să-l întovărăşesc. Talente militare n'am de loc, şi competenţă militară tot aşa, dar pe o vreme de războiu să mă întrebe un general dacă nu merg fie şi în cea mai

www.dacoromanica.ro

riscată călătorie, e un lucru pe care nici într'un chip nu-l puteam refusa:

— Vrei să mergi?

— Fireşte!

Dar unde? Pareă ştiam! Unde mergea şi generalul. Aveam cîteva hărţi şi cîteva lămuriri pe care nu le avea generalul. E bine ca un general să aibă toate hărţile. S'a întîmplat ca generalul să nu aibă una, pe cînd eu aveam o hartă etnografică alcătuită de o veche cunoştinţă a noastră, de un prieten german care din 1915, mi-a fost cerut pentru revista geografică «Petersmann's Mitteilungen» să dau un articol despre drepturile Romînilor şi alcătuirea Statelor Romînilor. I-am dat un articol redactat cum credeam că trebuieşte redactat, întovărăşit de o hartă a pămîntului românesc de la Tisa pănă la Nistru şi cu indicaţiunea că era: «Reich Michael des Tapferen» (surîsuri).

Editorul geograf îmi tipărise articolul şi a făcut şi o hartă foarte frumoasă pe care stătea scris în mare scrisoare germană, limpede, «Reich Michael des Tapferen». Am pus harta în buzunar şi am plecat. Nu voiu uita niciodată drumul acesta. Era ceva cu totul particular în aier: parcă nici locurile nu mi păreau cum îmi păruseră pănă atunci, cu toate că le străbătusem de atîtea ori. Cred că nu e nimeni dintre d-voastră care să nu fi observat un lucru: că natura, pe care noi o acusă că e nesimţitoare faţă cu ceia ce

www.dacoromanica.ro

se petrece în noi, natura aceasta, de şi rămîne aceiaşi, în ochii noştri capătă parcă un fel de complicitate misterioasă cu sufletul nostru, şi n'aş jura că nu se schimbă şi ea, că nu e în anume momente altfel de cum o ştiam. Lucrul acesta îl ştie, de altfel, orice băiat de douăzeci de ani care simte că nu e bine să trăiască omul singur pe lume (rîsete): natura se schimbă în jurul lui, şi, de atîtea ori, din luminoasă ca într'o zi, de Maiu devine întunecată ca într'un ceas de eclipsă. Şi această transformare a naturii nu se întîmplă numai cînd sufletul omului e mişcat de anume porniri elementare, foarte explicabile şi, mărturisesc, destul de plăcute—, pe cît amintirile mă mai pot servi (rîsete). Ceia ce ştiu e că acel frumos colţ de ţară părea atunci complect transformat. Parcă o binecuvîntare a lui Dumnezeu plutia în aier. Zic: binecuvîntare a lui Dumnezeu care ar fi fost astfel chiar pentru cine are cu totul alte idei decît ideile bisericeşti în ce priveşte originea şi desvoltarea lumii. Era ceva divin în aier. De cîte ori o jertfă mare se îndeplineşte, natura se divinisează printr'un fel de înţelegere, printr'un fel de presentiment al acelei jertfe.

Intr'adevăr extraordinar de mare era jertfa ce o făceam. Şi o ştiam cu toţii. Ţin să o spun. Cine afirmă că ne pregătiam pentru o campanie de trei luni de zile, că aveam convingerea de a fi doar greu-

www.dacoromanica.ro

tatea cea mică care la ceasul hotărîtor ajunge ca să se plece cumpăna dintre cele două platouri echilibrate, cine zice că am plecat cu o uşurătate de copil, că ni-am făcut fie şi cea mai mică ilusie în ce priveşte cele ce ne aştepta, nu ştie ce vorbeşte. Răposatul de curînd Vasile Morţun, care, cu tot socialismul lui din tinereţe, se deprinsese foarte bine cu ceia ce se numeşte viaţa oligarhică obişnuită în politica de la noi, credea că e necesar ca declaraţia de războiu să fie întovărăşită şi de o demonstraţie naţională. Imi aduc aminte că a venit un ordin al Ministeriului de interne ca naţiunea să se încălzească pentru declaraţia de războiu. Cum într'o localitate mică nu e greu să fie cineva un personagiu, a venit la mine poliţaiul oraşului să mă întrebe cum să facem o demonstraţie naţională, apelînd chiar la mine să o organisez (surîsuri). Am răspuns: domnule, noi să facem demonstraţie naţională cînd s'o isprăvi totul, cînd s'o usca cerneala cu care se va iscăli tratatul de pace, cînd s'or fi isprăvit toate jertfele şi vom fi ajuns la capătul tuturor suferinţelor, fie că atunci îi fi d ta poliţaiu sau altul (ilaritate); pănă atunci nu facem nicio demonstraţie.

Şi străinii cari erau la noi ca informatori, ziceau: curioasă naţie e naţia aceasta; nu se încălzeşte de nimic, e o naţie tîmpită, usată; n'are nervi; în afară de pe-

www.dacoromanica.ro

trecerile obişnuite nu poate prinde foc. Şi, într'adevăr, cum am primit noi declaraţia de războiu, n'a mai primit-o nicio altă naţie. Gîndiţi vă ce s'a petrecut la Berlin, la Budapesta—foarte populară în momentul de faţă peutru că avem şi noi un rost pe acolo (ilaritate)—, ce s'a petrecut la Viena în 1914. Eu care aveam multe legături cu învaţaţi germani, pe care mi pare rău că n'o să le pot continua, am primit mărturisirea unuia din cei mai mari printre ei, care-mi spunea: declaraţia de războiu m'a făcut să rup legăturile internaţionale; n'aş voi să mai am nicio legătură cu învăţaţii ruşi italieni şi englesi; cu învăţaţii francesi aş vrea, dar nu vor ei! (ilaritate); eu, care aveam legături cu învăţaţi germani, primiam scrisori de la dînşii la 1914. Scrisorile, mărturisesc, mi-au produs impresiune foarte rea şi în ce priveşte cine le scria şi în ce priveşte poporul din care făcea parte persoana care le scria.

Imi spuneau: niciodată în istoria germană n'a fost un asemenea moment; trebuie să fii aici ca să vezi entusiasmul care de la un capăt la altul al ţerii însufleţeşte pe toţi la sacrificii, şi—aşa mai departe. Repertoriul pe care orice orator orice conferenţiar şi adese orice istoric îl are la dispoziţie. Am fost foarte, dar foarte rău impresionat şi mi-am zis: poporul care poate avea aceste concepţii nu merge la biruinţă; nu sînt în psihologia sănă-

www.dacoromanica.ro

toasă a poporului care-şi duce soldatul la biruinţă astfel de manifestări.

Nu aceasta este psihologia Romînului. Şi nu a Romînului de suprafaţă, care e mai deprins cu moda, ci a Romînului din adînc a Romînului adevărat pe care, la urma urmei, ne sprijinim cu toţii, căci el ni-a dat dacă nu mă înşel, Romănia Mare —alţii sînt de părere că Romănia Mare ni-a dat-o cutare mare om, ori cutare alt mare, om precum ne lămuresc fotografiile cu iscălitura lor; eu însă tot cred că ni-a dat-o cel care aici poartă plete peste cojocul lui mare ca o platoşă şi care se uită drept înnaintea lui fără să caute la dreapta şi la stînga ce impresie produce. Şi Romănia Mare ni-a dat-o cel de la noi care şi a tăiat une ori pletele, dar pe dinnăuntru mintea-i e tot aşa de chicoasă de pletoasă cum e şi la cellalt; tot aşa e de îndărătnic, de dîrz, de tăcut, de discret, de nobil şi de aristocrat. Pentru că e lucru aristocratic să pleci la o încercare ca aceasta împotriva unui duşman ca acela, aşa tăcut şi sigur cum a mers el.

Parcă nu ştiam că se va găsi în calea noastră amicul prusian! Ştiam noi că fratele de la Berlin este cel care trage sforile la întreaga comedie; o ştiam foarte bine. Şi dacă nu ştiam, nu ni-o spuneau aceia asupra cărora s'a înd eptat întăiu atacul nostru?

La Vălenii-de-Munte am văzut pe cei d'intăiu prisonieri unguri, grăniceri. Unii

www.dacoromanica.ro

dintre dînşii, bieţi oameni ca vai de capul lor, n'aveau niciun fel de chef de vorbă, ci doar chef de mîncare, şi li dădeam cu toţii, căci sîntem foarte buni cu duşmanul nostru (laritate). Unul singur stătea tăcut şi făcea impresia unui şoim împuşcat.

Adecă: şoim este exagerat (surîsuri); să zicem că era ca o pasăre răpitoare. Am văzut şi o buhnă împuşcată odată: tot aşa cu ochii galbeni şi răi stătea întinsă şi privia ca şi cum ar fi vrut să ne mănînce. Pe aceia i-am întrebat: ce credeţi? — Dacă veţi face războiul numai cu noi, ne bateţi, dar, dacă faceţi războiul şi cu Germanii, n'o să ne bateţi!

Ei bine pe noi nu ne interesa—vă rog să o credeţi—lucrul acesta cu cine ne vom mai bate; pe noi nu ne interesa faptul că ne-am bate trei luni de zile şi apoi să ne înfăţişăm înnaintea Conferinţei şi să presintăm contul României. Ni era indiferent dacă batem, ori vom fi bătuţi; ni era indiferent dacă vom cuceri ori se va întîmpla şi acel lucru grozav ca să fim cuceriţi. Am spus-o în Bucureşti cu luni de zile înnainte: să ne pregătim şi pentru casul că vom fi striviţi în picioare, ocupaţi: cu o astfel de dreptate de partea noastră, nu putem rămînea zdrobiţi; cu cît mai greu vom fi loviţi, cu cît mai mult vom fi apăsaţi, cu atît mai mult dreptul de a ni se recunoaşte şi nouă «un loc la soare» se va impune. Nu ca nişte cerşitori la poarta Conferinţei să ne înfă-

www.dacoromanica.ro

ţişăm, ci ca oameni cari, dacă nu se laudă mai mult, este pentru că sînt generoşi cu cei mari cari n'ar fi ajuns unde au ajuns fără sacrificiul nostru, al celor mici (înflăcărate aplause îndelung prelungite.) Aşa am pornit războiul la 14/27 August 1916.

Am pornit tăcuţi, hotăriţi, gata de orice, cum este în tradiţia noastră. Tradiţia întreagă a istoriei Romînilor este aşa. Războiul nu l-am făcut decît cu hotărîrea de a merge înnainte, orice s'ar întîmpla pănă la ultimul capăt calculabil al silinţilor umane. Aşa au făcut strămoşii noştri aşa a făcut Ştefan-ce Mare. Adecă Ştefan-cel Mare şi-a închipuit că o să bată pe Sultanul Mohammed al II-lea de la început pănă la sfîrşit? N'a gîcit Războienii? Ştefan cel-Mare nu s'a gîndit că cetăţile lui la Dunăre şi Marea Neagră, Chilia şi Cetatea-Albă, întoarse din nou în stăpînirea noastră atîtea sute de ani după sacrificiile lui (aplause înflăcărate), pot să cadă în mînile flotei turceşti? Ce flotă avea el? Ce aliaţi? Unul, regele polon care-l uita, altul regele ungur pe jumătate Romîn, ca sînge, care-i exploata ori Europa departe, gîndindu se la alte griji decît ale sale! Şi-a făcut totuşi datoria pănă la capăt. Şi aşa şi-au făcut-o toţi, căci aşa e în tradiţiunea poporului nostru: a nu face calcule cu soarta, ci o singură socoteală: cu datoria sa elementară. Pentru îndeplinirea acestei datorii elementare

www.dacoromanica.ro

am făcut şi războiul acesta. (Inflăcărate aplause îndelung prelungite.)

Am văzut oastea noastră mergînd la luptă, şi am întîlnit-o mai tărziu, la Mărăş-şti, unde am mers să aduc soldaţilor din Prahova un pac de tutun şi puţine cărţi înnaintea tranşeelor lui Mackensen, şi ce li mai trebuia ca să li se înveoreze nitel inima. Am văzut astfel de aproape pe soldatul nostru mai în fiecare fasă a luptelor noastre, am avut contact direct cu acei cari ne apărau şi ne înnălţau luptînd, dar mi a rămas înnainte de toate în minte clipa aceia cînd, întovărăşind pe generalul de care am vorbit, n'am ajuns unde voiam şi a trebuit să ne întoarcem îndărăt după o consultaţie între noi.

— Mergem mai departe?

— Pe mine, dacă m'o duce la Pesta, sînt un individ destul de interesant, şi s'ar putea să am chiar şi momente agreabile în această exposiţie publică, dar, în ce te priveşte pe d-ta, nu ţi-aş recomanda să mă întovărăşeşti la Pesta. Haina civilă n'are nicio importanţă, dar haina ostăşească e în legătură foarte strînsă cu onoarea ţerii.

Şi, fiindcă ne apucase noaptea, ne-am întors îndărăt. In drum însă am văzut un lucru pe care nu-l voiu uita niciodată. Alte armate au plecat cu strigăte şi demonstraţii; ai noştri mergeau liniştiţi, cu pas măsurat şi încet, chibzuit. Am văzut multe armate, une ori în clipe importante,

www.dacoromanica.ro

dar o armată mergînd în felul acesta n'am văzut la nimeni.

Am trecut de Bratocea şi am găsit cea d'intăiu piatră de hotar sfărîmată şi aruncată în margenea şoselei. Am avut o strîngere de inimă. Natural nu de jale pentru piatra sfărîmată (rîsete), dar de jalea tuturor acelora cari ştiam că, atîţia şi atîţia, vor trebui să moară până ce acea piatră de graniţă va fi cu adevărat desfiinţată, de jalea atîtora pe cari nu i-am cunoscut, de jalea atîtora pe cari îi cunoşteam, poate de jalea atîtora cari erau aproape de mine şi pe cari ştiam că n'o să-i mai văd niciodată, poate şi de jalea flăcăil r plecaţi din sau de lîngă casa mea, plecaţi toţi pentru a şi face datoria. Toate erau în sufletul mieu.

Trecînd de locul unde fusese hotarul, am văzut un tablou de o frumuseţă extraordinară: de o parte mergeau ţerani bătrîni, fără niciun fel de uniformă. Chemaţi pentru nevoile armatei, îşi duceau carele ca şi cum n'ar fi stat niciodată o graniţă pe acolo cu o sfinţenie patriarhală fără păreche.

Am vorbit cu mai mulţi moşnegi:

— Ce faceţi?

— Ia ducem hrană pentru armată.

— Ştiţi pe ce pămînt călcaţi?

— Ne ducem la datoria noastră, şi pe aici trebuie să mergem încotro ni s'a spus.

Şi am văzut un frumos băiat de cinspre-

www.dacoromanica.ro

zece, şaisprezece ani care venise şi el cu carele dar zburda dincolo de graniţă pe pămînt unguresc cum îmi închipuiu că zburdau soldaţii tineri ai lu Ştefan-Vodă, ai lui Alexandru-cel-Bun în vremea cînd făceau năvăliri dincolo de graniţa Moldovei întregi de pe atunci. N'am văzut la nici unul din oamenii în vîstă esitare, şi n'am văzut mai ales nimic din acea grandomanie, din acea umflare de sine barjocoritoare faţă de duşmani, din acea siguranţă a biruinţei care înseamnă totdeauna naţiunile menite să fie bătute, înjosite şi supuse. (Aplause călduroase.)

Obrăznicul care pleacă la biruinţă se întoarce cum s'a întors un anume duşman de pe malurile Tisei acum cîtăva vreme şi pe care-l căutam şi nu-l mai găsiam, deşi trebuie să fi fost pe undeva (mare ilaritate); cei cari pleacă modeşti şi la războiul propriu zis ca şi la războiul vieţii, pe aceştia să ştiţi că-i veţi găsi cîndva departe şi siguri pe locul unde vor fi ajuns.

Acestea sînt cele d'intăiu amintiri din războiu, amintiri cari mi-au pătruns aşa de adînc în minte, încît aproape n'am decît să închid ochii ca să văd toată privelişteа aceia Şi erau oameni zdrenţuiţi cari n'avea măcar mîndria ostaşului de a purta uniforma, căci ştiau că niciodată după atîtea suferinţe, boli, înfrînări ale foamei, nesomn şi ce mai poate lovi pe un biet om smuls de la casa lui, nu vor

www.dacoromanica.ro

avea măcar o decorație care să arăte că au luat și ei parte la acest război de desrobire. Spuneam unui Ardelean că oamenii aceștia mergeau la războiul de desrobire ca niște mucenici, iar el mi-a zis: nu mucenici, ci sfinți înnaintea cărora să cazi în genunchi! Și-mi cita un cas ce i s'a spus de o infirmieră germană: un ofițer tînăr, care a murit pe urmă în chinurile terbile ale rănilor lui, căuta ceva să frămînte, să rupă. Ordonanța-i era lîngă dînsul. Mîna rănitului se opria asupra figurii soldatului și o zgîria; îl apuca de față, îl tortura... Atunci s'a întors sora de caritate către soldat și i a spus: de ce stai d ta să te năcăjească așa?

— Dacă pot să-i aduc o ușurare, de ce să nu stau?

Nu se poate ceva mai frumos. E ceva care merită să intre în istoria eroismului uman. Anume povestiri ale lui Tolstoi cuprind același gen de eroism, de la oameni tot așa de mici, cari știau că niciodată nu va fi răsplătită fapta lor și a căror privire timidă abia cuteza să se ridice către Dumnezeu, a cărui răsplată vine de așa de departe pentru oamenii cei umili și mărunți.

Cînd războiul nostru a început așa cum vi-l spun s'au ridicat din străinătatea interesată, dintre oamenii pe cari războiul îi lovia, protestări împotriva noastră. Ingăduiți ca partea a doua a acestei conferințe să o consacru acestor învinuiri, pentru că n'aș

www.dacoromanica.ro

vrea să rămîie în conştiinţele mai delicate sau la oamenii influenţaţi de cuvintele străinilor, cît de puţin din aceste învinuiri.

Invinuirile nu veniau, firește, de la Bulgari, oameni cari nu prea argumentează (surîsuri); nu veniau de la Turci, biete minţi simple,—de alminteri cu aceştia nu stăm de vorbă. Nu veniau nici de la Austrieci, cari nu ştiu decît să vadă dacă nu s'a călcat vre-un regulament al lor. Ei credeau că or să domnească mult timp peste un popor supt veac de veac şi constatară de-odată, cu groază şi indignare, că noi am călcat regulamentul prin declaraţia noastră de războiu: şi anume că declaraţia de războiu a fost presintată cu nu ştiu cîte minute mai tărziu decît pătrunderea trupelor noastre dincolo de graniţă. Prin urmare eram vinovaţi de un viciu de formă aşa de important, încît meritam să fim excluşi dintre societăţile naţionale. Cu Ungurii nu poţi să discuţi, cum nu poţi cu cineva care lucrează elementar, şi Ungurii sînt o forţă elementară—sau o elementară lipsă de forţă (ilaritate). Dar este şi un popor raţionalist: poporul german, care a cercetat imediat filosofic atitudinea noastră şi a presintat conclusiuni. Conclusiunile le-am găsit şi acum în urmă, într'o carte ce mi a venit prin Sviţera.

Poate e bine, pentru ca protestarea mea a săibă o cît mai largă răspîndire, să spun

www.dacoromanica.ro

şi aici în ce împrejurări am cunoscut unele acusaţii ce ni s'au adus, pentru ca, pe urmă, să se discute acusaţiile înseşi.

Innainte de războiu am colaborat şi la cărţi ştiinţifice germane. Erau mulţi Germani pentru cari aveam cea mai mare stimă; cu atîţia eram prieten. Mărturisesc că am jertfit multe prietenii prin atitudinea mea în neutralitate, şi o parte din interesele mele ştiinţifice s'au pierdut pentru totdeauna. Nu-mi pare rău. Ştiam foarte bine, şi nu mi-am pus întrebarea, naivă, a învăţatului german: vreau să mai am relaţii cu cutari numai dacă—mai vreau ei! (Surîsuri.) Redactasem pentru o mare colecţie de istorie, — e vorba de colecţia de istorie universală a lui Helmolt, din care a doua ediţie trebuia să apară—, redactasem, zic după cererea d-lui Helmolt însuşi, capitolele despre istoria Romînilor, Bulgarilor şi altor naţiuni: Albanesi, Ţigani...

Capitolele acestea le am dat şi s'au tipărit în 1914. Totul era gata în Ianuar. In Iulie 1914 a început războiul. Legături n'am mai avut cu Germania, şi mă întrebam dacă a apărut cartea.

N'am putut da de rostul ei decît acum cîteva zile, deci în 1919, cînd, după cinci ani, am primit volumul IV, în care erau contribuţiile mele. Volumul cuprinde o prefaţă care constituie o înmormîntare cu toate onorurile a personalităţii mele ştiinţifice, despre care se spunea că «a tre-

www.dacoromanica.ro

cut la dușmani» *(ging zu unseren Feinden über)* cu împrejurări agravante: că am trecut, nu numai în calitate de «supus», de *Untertan*, de supus al României, ci că am trecut și ca om politic, «*sondern auch als Politiker*», ceia ce e mult mai grav.

După aceia am constatat că articolele mele erau întregite de la 1914 înainte în sensul intereselor dușmanilor României: Ceva foarte onest! Supt iscălitura mea deci au fost complectate capitolele mele cu expunerea lucrurilor petrecute în ultimii cinci ani, și în această se batjocuria țara, națiunea, Regele, Regina și așa mai departe. In prefață se mai spunea că textul adăugit s'a comunicat colaboratorilor «întru cît a fost posibil».

Nici vorbă de o comunicare, cu toate că poșta germană mergea curent, și apoi Muntenia stătea supt ocupația germană, și erau ofițeri germani la Iași

Acestea le spun în treacăt pentru a trece apoi la însești acusațiile aduse.

Intăiu, acest războiu al României de la 1916 constituie o călcare de tratat. Au fost și Romîni cari au crezut aceasta. Ar fi fost călcarea celei mai elementare datorii de loialitate față de aliații noștri.

Acum, pot fi și între d-voastră persoane care nu știu sensul tratatului pe care-l aveam cu Puterile Centrale.

Tratatul de pace fusese încheiat numai pentru două scopuri; și nu odată s'au spus aceste două scopuri.

www.dacoromanica.ro

Intîiu ca să avem o pavăză împotriva Rusiei. Atîta vreme cît Rusia era întreagă şi se îndrepta duşmănoasă în contra noastră, tratatul îşi avea utilitatea, dar, cînd Rusia nu mai lucra pe sama ei proprie, ci era supt conducerea aliaţilor din Apus, cel d'întăiu motiv dispărea. Nu mai era Rusia care lucra pentru scopuri ruseşti, ci ea lucra în alianţă cu Franţa, Anglia, Italia, pentru scopuri comune.

Pe de altă parte, alianţa fusese făcută pentru a păstra pacea în Europa. Acesta era sensul Triplei Alianţe, la care ne-am adăugit într'un anume moment. Dar toată lumea vedea că pacea n'a turburat-o decît acela care-şi închipuia că prin atacul împotriva Serbiei Ungaria lui muribundă se va întări şi acei cari, în Germania, au crezut că trebuie să i se dea tot concursul fiindcă a venit ceasul cînd anume intenţii germane nu mai puteau fi zăbovite şi cînd, prin urmare, «inimicul ereditar», Franţa putea să primească lovitura din care să nu se mai ridice. Nu se poate vorbi de nicio călcare de credinţă atîta vreme cît sensul însuşi al legăturii de alianţă era falşificat de aceia chiar cari ne făcuseră să întrăm în această alianţă.

Dar se mai spune că războiul nostru a fost vinovat şi din alt punct de vedere: Regele Carol, înţeleptul rege Carol avuse o anume politică pe care a păstrat-o pănă la sfîrşit, «pănă la ultima lui suflare». Această politică — adăugia şi aceiaşi carte,

www.dacoromanica.ro

reproducînd sentimentul curent în Germania —a fost aprobată de Regele Ferdinand,

Nu cunosc niciun fel de aprobare din partea Regelui Ferdinand a politicei Regelui Carol. Cunosc însă un lucru public în afară de atîtea lucruri din cugetarea şi simţirea Regelui pe care le ştiu şi altfel decît prin manifestările publice ale lui: cunosc declaraţia lui Ferdinand I iu în momentul cînd s'a înfăţişat întăiu ca rege înnaintea celor două Adunări Cu o măreţie care biruia timiditatea sa naturală şi care făcea dintr'însul un erou, în ziua depunerii jurămîntului regele Ferdinand a spus: «Voiu fi un bun Romîn!». Şi a fost înnainte de toate un bun Romîn: a fost cu atîta mai mult, cu cît trebuia să fie un bun Romîn împotriva tuturor legăturilor sale, tuturor amintirilor sale şi a unei părţi din fiinţa sa morală însăşi. (Inflăcărate aplause, prelungite strigăte de: Trăiască! Toată sala ovaţionează în picioare).

Este obiceiul ca regii să poarte în istorie şi un nume de caracterisare a folosului adus neamului lor. Nu ştiu ce nume se va adăugi aceluia al regelui Carol, care a folosit, de sigur, aşa de mult poporului său, dar regelui Ferdinand, un străin, prieten al nostru, a propus să i se zică: «le loyal»! (Puternice aplause.)

In istorie ar fi mai bine, totuşi, să rămîie cu numele pe care nu i l-a dat altcineva decît el singur, în clipa cînd, cu

www.dacoromanica.ro

adîncă religiositate, își lua îndatorirea de a fi un vrednic și bun Romîn. (Inflăcărate aplause și ovațiuni). «Ferdinand bunul Romîn.» (Ovațiuni îndelung prelungite.)

«Bunul Romîn» n'a plecat la războiu ușor. Politica regelui Carol o cunoștea. Acea politică a fost numită foarte greșit «politica tradițională a României».

De ce? De la 1886 până la 1914 să se poată crea adecă o politică tradițională a unui neam? In atît de scurtă vreme? Sau poate de la 1866, de la venirea regelui Carol? Adecă o jumătate de veac poate să întemeieze politica tradițională a României?

Politica tradițională a României, a Principatelor care au format-o se cuprinde în două puncte: legături cu toți creștinii din Peninsula Balcanică, dîndu-li cultura și sprijinul necesar pentru desvoltarea lor intelectuală și economică, adăugînd însă o hegemonie care, în asemenea împrejurări, este naturală, și nu cuprinde trufie, România urmînd ar fi numai *prima inter pares*. Și, al doilea: transmiterea către acest Răsărit, stînd supt influența morală a României, a ideilor celor mai generoase pe care le-a produs Apusul.

Coroana Impăraților bizantini, cînd a căzut de pe capul lui Constantin Paleologul, pe fruntea Domnilor Țerii-Românești și ai Moldovei s'a pus (aplause entusiaste). De aceia, cu cununa împărătească îl vedeți

www.dacoromanica.ro

pe Ştefan cel Mare; cu cunună împărătească îl vedeţi pe zidurile altor biserici pe Petru Rareş; de aceia, până în timpurile de înjosire, această podoabă a Cesarilor bizantini, cari nu sînt decît Romani de Răsărit, n'a dispărut nici odată din atributele Domnilor romîni

Al doilea, niciodată ideile apusene n'ar fi pătruns adînc în Răsărit dacă n'am fi fost veşnic mijlocitorii acestei cugetări, romane: cugetarea europeană, *umană*, întru toate neasămănătoare cu cugetarea *politică* germană *naţională* până într'atîr, în cît deneagă drepturile altor naţionalităţi şi se ridică în contra umanităţii strivite, umilite, osîndite la moarte, nepăsîndu-i de soarta naţiunilor străine, fie şi a celei mai înaintate, celei mai bine organisate. Cultura pe care am mijlocit o noi este numai aceia care se îndărătniceşte a crede în dreptatea omenirii şi serveşte înnainte de toate această dreptate (Aplause prelungite).

Am spus că regele Ferdinand n'a pornit uşor la războiu. Am avut cinstea să fiu martur al chinurilor de conştiinţă ale Regelui nostru, chinuri de constiinţă care au isprăvit printr'o aşa de nobilă şi frumoasă biruinţă.

Şi rog pe acei cari mă ascultă în această seară să nu piardă această ştire, ci s'o păstreze adînc in minte, pentru că ea face parte din elementele principale de preţuire pentru figura istorică care va fi regele Ferdinand.

www.dacoromanica.ro

În tot cursul războiului a fost un singur om care n'a desperat niciodată în profunda lui religiositate în credința lui că faptele omenești sînt îndreptate de Dumnezeu, în siguranța lui că nu există mai multe feluri de dreptate pe lume, ci numai *o* dreptate, unică precum nu există decît *o* datorie, unică și că nu este jertfă prea mare care s'ar face pentru dînsa. Ingenunchind pe lespezile bisericii catolice din Iași, el plîngea în ceasul cel mare, ușurîndu-și sufletul și cerînd lui Dumnezeu biruința care nu putea ipsi.

Și, astfel, regele Ferdinand a spus cîndva, în clipa cînd, mărturisesc, eu însumi mă îndoiam dacă în viața noastră, a celor de acum, se va ajunge ținta pe care o urmăriam, a spus, răspunzînd la cuvintele mele triste, că vom ieși din vremurile acestea grele, dar fără Bucovina și fără Ardeal, cele ce urmează. S'a oprit, m'a privit lung și mi-a spus: «Vom ieși din război și cu Bucovina, și cu Ardealul» (emoționante ovațiuni).

Și țin minte că aceasta a fost într'un moment de cele mai adînci umilințe ale noastre, de cele mai mari suferințe, de cele mai negre prognosticuri în ce privește resultatul final însuși al războiului.

Prin urmare, cînd vine cine-va să vă vorbească de «politica tradițională» a regelui Carol, cînd vi se afirmă aprobarea acestei politice de regele Ferdinand pentru a-l înfățișa ca pe un aventurier care

www.dacoromanica.ro

a părăsit drumul normal, acela nu știe ce vorbește.

Și datoria d-voastră este ca, ori de câte ori ar veni în convorbire această chestie, cu aceste argumente să arătați care a fost *adevărata* politică tradițională a României și că dacă vechea politică am părăsit-o, a fost din causa motivelor care nu mai existau la 1916. Dar niciodată regele Ferdinand n'a recomandat și el această linie politică, nu s'a angajat a o duce mai departe.

Să adăugim acusația, care vine din anume cercuri demagogice, că războiul a fost un act de imperialism? Ce însemnează imperialism? Adecă a lua arma în mînă ca să apări pe ai tăi, a întrebuința dreapta violență împotriva celor mai nelegitime violențe, care lovesc în tot ce ai mai scump și încearcă a ți interzice întreg viitorul, a-ți paralisa toată activitatea viitoare, aceasta se chiamă imperialism?

Imperialism se numește tendința de a stăpîni fără drept oricît pămînt, oricare ar fi populațiile ce l'ar locui și ori care ar fi sentimentele locuitorilor cari sînt acolo.

Acesta este imperialism, iar a cere cu arma în mînă dreptatea pentru frații tăi, a cere ca tot pămîntul locuit de Romîni să fie numai, după voința lor, a tuturor Romînilor, o largă țară democratică, aceasta nu se chiamă imperialism. A ur-

www.dacoromanica.ro

mări pe dușmanul în retragere pentru a face imposibilă întoarcerea lui ofensivă și a obține garanții că hotarele nu ni vor mai fi încălcate, a ridica pentru acest scop steagul, aceasta nu se chiamă imperialism. A sta strajă la Nistru pentru ca o activitate politică și socială care vorbește de socialism înjosind socialismul însuși, dator să fie social și să se sprijinească pe legăturile firești dintre oameni, a sta cu pușca la Nistru împotriva bestiei bolșevice, ca și a păzi granița Dunării împotriva unor oameni cum sînt Bulgarii, a ne încunjura cu un zid de piepturi de jur împrejurul hotarului păzindu-ni mosia străbună aceasta nu e imperialism. C ne întrebuințează cuvîntul de imperialism față de acei ce nu fac decît să apere teritorii pe care cu atîtea jertfe l au desrobit, nu face decît să se desonoreze pe el însuși în capacitatea lui logică de apreciere a faptelor omenești (aplause prelungite).

Astfel, frați bucovineni, am isprăvit. Am arătat starea noastră de spirit cînd am pornit la războiu; am arătat ce era în inima noastră, și ce știam că este în fața noastră, în urmărirea unui scop așa de firesc cum era acela pentru care am început războiul. Am vădit, din lucrurile pe care le știu, ceia ce poate înnălța și mai mult figura omului nobil supt sceptrul democratic al căruia poporul românesc poate să aibă o desvoltare tot atît de liberă,

www.dacoromanica.ro

tot atît de largă, tot atît de modernă ca şi supt obladuirea trecătoare a cine ştie căror formaţiuni fără garanţie şi fără putere, care umblă prin mintea oamenilor uşuratici. Am dovedit în această a doua parte că niciuna din invinuirile ce s'au adus războiului nostru nu poate rămînea în picioare. Războiul acesta n'a fost nici o călcare de credinţă, nici o părăsire a politicei tradiţionale şi, în sfirşit, terminul de «imperialism» nu se poate aplica acţiunii începute de noi într'un ceas fericit, acum trei ani de zile.

Aniversara aceasta a lui 27 August 1916 va rămînea astfel, cînd se vor limpezi lucrurile, cînd vor veni alţii, bine informaţi, cu inima liberă de patimi şi vor aprecia şi oamenii şi faptele, va rămînea, zic, cea mai însemnată aniversară din desvoltarea întregii istorii a Romînilor. Ea va înlocui ca importanţă data de 24 Ianuar, cînd Moldova s'a unit cu Ţara-Românească supt obladuirea lui Alexandru Ioan Cuza: o va înlocui ca însemnătate pentru că atunci, oameni din clasa superioară, şi numai ei, sprijinindu-se pe simpatiile Europei au realisat, fără sînge—n'aş zice fără trudă, dar fără sînge—idealul unităţii româneşti mai înguste.

Faptele mari în istoria popoarelor sînt însă acelea în care s'a cheltuit mai mult pentru atingerea scopurilor supreme. Şi importanţa evenimentelor se socoteşte astfel, nu numai după ţinta atinsă, ci

www.dacoromanica.ro

şi prin dovezile jertfelor aduse, în înfruntarea primejdiilor ce au premers atingerea ţintei. Între 24 Ianuar 1859 şi 27 August 1916 oricine va alege deci data cînd un popor s'a arătat dispus să primească toate riscurile numai pentru a ajunge la îndeplinirea ursitei sale întregi.

Această dată va înlocui şi pe 10 Maiu care ni-a dat dinastia, aducînd pe Carol I-iu pe pămîntul românesc spre a stabili ordinea în locul desordinii partidelor politice şi ambiţiilor de familii princiare. Niciodată însă «zece» Maiu nu va putea atinge ca importanţă această dată din August 1916 cînd urmaşul aceluia care la 1866 a aşezat dinastia sa pe tronul ţerii noastre a avut, împotriva a tot ceia ce stăpînise mintea înnaintaşului său curajul superb, uriaşul curaj de a pune însăşi soarta ţerii sale şi soarta neamului său în cumpănă, numai ca să nu mai trăiască cea mai mare parte din acest neam în robie şi desonoare. (Emoţionante ovaţiuni.)

Căci nu este prietenul unui popor cîrmuitorul care cruţă. Nu este prietenul unui popor acela care lasă pe cei încredinţaţi grijei sale să se îngroape şi să decadă în liniştea garantată cu orice preţ. Nu este prietenul şi ocrotitorul firesc al unui popor acela care caută neontenit să împace şi să împiedece. Adevăratul prieten şi conducător chemat al unui popor este numai acela care pentru sine şi pen-

www.dacoromanica.ro

tru acel popor, are toate îndrăznelile până la aceia supremă, de a pune totul în joc spre a se atinge ținta cea mai înaltă. (Mari aplause.) Și niciodată în desvoltarea poporului nostru toate forțele noastre n'au fost aruncate în luptă de cineva care el însuși să nu se mai gîndească la persoana lui, până la acea dată din August 1916

Și astfel voiu încheia spunînd: binecuvîntată fie de-a lungul veacurilor ziua cînd, cu învoirea noastră a tuturor celor buni, prin avîntul și entusiasmul tuturor inimilor calde, Regele României a îndrăznit să spuie în fața lumii întregi că, orice ar fi neamul românesc nu mai consimte să trăiască încătușat ca până acum, că-i trebuie dreptul lui și că, de ar fi să și moară, dreptul său îl va urmări până la sfîrșit. (Aplause entusiaste. ovațiuni mult prelungite»)

www.dacoromanica.ro